

Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi

Abdullah SOYSAL

Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
asoysal@kilis.edu.tr

**Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği:
Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi**

**Women's Entrepreneurship In Rural Areas: An
Assessment For Turkey**

Özet

Kırsal ekonomik kalkınmayı yönetmek, yerel aktörlerin yeterince ekonomik hayatta yer alması ile mümkündür. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma çabalarında istenilen sonuçların alınamıyor olmasının başlıca nedenlerinden biri de kadın girişimcilerin ekonomik hayata yeterince giremiyor olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere; eğitim düzeyinin düşüklüğü, toplumun önyargıları, cinsiyet eşitsizliği algılamasının güçlü olması gibi etkenlerin giderek kadınların aleyhine işlediği yönündeki gözlemler kadının kırsal kalkınmadaki rolü ve işlevini gündeme getirmiş ve bunun da ancak kadının girişimcilik faaliyeti ile aşılabileceği ifade edilmiştir. Halen nüfusun dörtte birinin kırsal alanda yaşadığı ve tarımda istihdam edildiği ülkemizde, kırsal alanda kadınların girişimcilik faaliyetleri içerisinde olması oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye'de kırsal alanda kadın girişimciliğinin mevcut durumu ve sorunları üzerinde durularak, kırsal alanda kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Alan, Kadın, Kırsal Alanda Girişimcilik, Girişimcilik, Kadın Girişimciliği.

Abstract

Managing the rural economic development is possible with the local actors taking place in economic life adequately. The inadequate penetration of women entrepreneurs in economic life is one of the main reasons for not getting the desired results in the rural development efforts in developing countries such as Turkey. In developing countries, observations on the increasingly negative factors against women such as low level of education, stereotypes in the society, strong gender inequality perception have brought up the role and function of women in rural development, and it has been suggested that overcoming this issue is only possible with women's entrepreneurship activity. Currently, one-quarter of the population is employed in agriculture and is living in rural areas in Turkey; hence it is very important to have women in entrepreneurial activity in rural areas. In this study, recommendations are made for the development of women's entrepreneurship in rural areas, with emphasis on the current state and issues of women's entrepreneurship in rural areas of Turkey.

Keywords: Rural Area, Women, Entrepreneurship, Entrepreneurship in Rural Areas, Women's Entrepreneurship.

1.Giriş

Son yıllarda ülkemizde çalışan kadınların sayısının giderek arttığı ve karşılaştıkları pek çok soruna rağmen, başarılarıyla iş dünyasında zirveyi zorladıkları ifade edilebilir. Bununla birlikte gerek uluslararası alanda ve gerekse ulusal düzeyde, çalışma ve iş yaşamının hemen her alanında var olan kadın-erkek eşitsizliği, girişimcilik alanında daha da ağır bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde iş sahibi kadınların oranı %28, OECD ülkelerinde %25 iken, Türkiye’de kadın girişimcilerin sayısı 80 bin ve tüm girişimcilere oranı ise sadece %8’dir (Yargın, 2011). TÜİK’in İstatistiklerle Türkiye 2011 yılı raporuna bakıldığında ise Türkiye’de çalışan kadınların yüzde 12’si (902 bin) ya işveren ya da kendi hesabına çalışmakta, erkeklerde ise girişimci oranı (girişimcilerin toplam istihdam edilenlere oranı) yüzde 29 olarak gözükmemektedir (TÜİK, 2012: 41). Bu bulgular değerlendirildiğinde, erkeklere göre kadınların istihdam ve girişimcilik oranlarının düşük olduğu söylenebilir.

Uluslararası işgücü politikalarının ve özellikle Avrupa İstihdam Stratejisi’nin, ekonomik yaşamda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya öncelik verdiği görülmektedir. Bu öncelik; istihdamda kadın-erkek eşitsizliğini giderecek önlemleri alarak, bugün Avrupa Birliği’nde % 51 olan kadın işgücü istihdam oranını, 2010 yılına kadar % 60’ın üzerine çıkarmak gibi hedefleri içermektedir. Girişimcilik ile ekonomik refah arasında doğrusal bir ilişki olduğu bilindiğinden, Avrupa Birliği’nde erkek girişimcilere kıyasla daha düşük olan kadın girişimci oranını yükseltme ihtiyacını gören Avrupa Birliği ve Ulusal Hükümetler, kadın girişimciliğini özendirerek politika ve teşviklerle ilgili bir çerçeve hazırlama gereği duymuşlardır (Arıkan, 2008). Türk kadınlarının mevcut sosyo-ekonomik durumuna bakıldığında ise, Avrupa Birliği üye ülkelerine kıyasla, kadınlar ve erkekler arasında gerek eğitim, gerekse istihdam olanakları açısından ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırmaya göre kadın işgücü istihdamı açısından Türkiye, 116 ülke arasında 98’inci ülke olarak çok alt sıralarda yer almaktadır (Memiş vd., 2007: 141).

Türkiye’de; bilinç ve eğitim eksikliği, geleneksel davranışlar, siyasi, ekonomik ve kişisel çıkar çatışmaları ve bunun getirdiği olumsuzluklar, sürekli olumsuz örneklerin ortaya çıkarılması, yetersiz ve etkin olmayan denetim sorunu, katılımı sınırlılık, güven duymada sorunlar ve geçmiş uygulamalar (Soysal, 2010: 97) gibi hususlar kadınların girişimcilik niyet ve eylemlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Girişimciliğin önünde var olan söz konusu bu engeller, bölgesel (doğu/batı), kentsel ve kırsal yapı ve buna bağlı özellikler dikkate alındığında daha da yoğunlaşmaktadır (Arıkan, 2008).

Fakat nüfusun önemli bir kısmının kırsalda yaşadığı ülkemizde, ekonomiyi büyütmeye, sektörel çeşitlendirmeyi oluşturmada (Gürol ve Marşap, 2007: 104), istih-

damı arttırmada ve yerel kaynakları daha etkin bir şekilde değerlendirmede, kadın girişimcilerin önemli bir rol oynayabileceği dikkate alınmalıdır. Bu çalışma Türkiye ölçeğinde kırsal alanda girişimcilik faaliyetlerinde kadınların mevcut durumları, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri bazında bir değerlendirme amacını taşımaktadır.

2. Kırsal Alan Kavramı ve Kapsamı

Türk Dil Kurumu (TDK, 1998: 1302) kırsal kavramını, “az insanın barındığı, daha çok kır durumunda olan yer” ve Doğan (1996: 648) ise, “kırılık, köylük” olarak tanımlamıştır. Kırsal alan kavramı için ise AB düzeyinde ortak bir tanım yapılmamıştır. Ancak, OECD’nin kırsal alan tanımı AB metinlerinde de yer almaktadır. Bu tanıma göre, nüfus yoğunluğu, kilometrekare başına 150 kişinin altında olduğu yerler, kırsal alan olarak nitelendirilmiştir (Çelik, 2005: 63). Ülkemizde ise kırsal alan, büyük şehir merkezleri olarak adlandırılan yerleşimler dışında yer alan illeri kapsayan ilçe, köy ve mezralarda her türlü sosyal güvenceden (iş olanakları, sigorta, emeklilik, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekansal büyüklüğü ifade etmektedir (DPT, 2011). Tolunay ve Akyol (2006: 6) kırsal alanı; “piyasa mekanizmasının hemen hemen hiç çalışmadığı, üretim ve tüketim piyasalarını birleştiren mübadele mekanizmasının yeterince gelişmediği ve yapılan üretimin büyük ölçüde kırsal toplumların ya da ailelerin kendi tüketim ihtiyaçlarında kullanıldığı yapı” olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla bir bölgenin nüfusunun % 15-50 arası kırsal yerel birimlerde yaşıyorsa bu bölgelerin önemli ölçüde kırsal alan olduğu ifade edilebilir (Kayıkcı, 1999: 24).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) raporuna göre ise, kırsal alan; yaşam ve ekonomik faaliyetlerin önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlı olduğu; ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreçlerinin yavaş ilerlediği, geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkili olduğu, yüz yüze ilişkilerin önemini koruduğu, teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansımalarının daha uzun bir zaman aldığı sosyo-ekonomik nitelikleriyle ‘kentsel alanlar dışında kalan mekânlar’ olarak ifade edilmektedir (DPT, 2011).

3. Türkiye’de Kırsal Alan İle İlgili Bazı Göstergeler

Kır ve kent ayrımına esas teşkil eden 20 bin nüfus eşiği baz alındığında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre nüfusun; 2008 yılında yüzde 36’sı, 2009’da yüzde 29,9’u, 2010’da yüzde 29’u ve 2011 yılında ise yüzde 32’si kırsal alanda yaşamaktadır. TÜİK, 2011; TÜİK, 2012; TÜİK, 2008). Türkiye’de kırsal alanda yaşayanların büyük bir çoğunluğu ise tarım sektöründe çalışmaktadır. Tablo 1’de Türkiye’de 2008, 2009, 2010 ve 2011 yılları bazında kent ve kır’a göre temel

işgücü göstergeleri verilmiştir. Tablo 1'e bakıldığında, 2011 yılında toplam 24 milyon 884 bin olan istihdamın 15 milyon 770 bin'i kentlerde iken, 9 milyon 114 bini ise kırsal alanda olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla kırsal alanda işgücüne katılma oranı %57,2 olarak kendini göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Temel İşgücü Göstergeleri

	TÜRKİYE				KENT				KIR			
	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011
Kurumsal olmayan nüfus (000)	69 819	70 505	73 700	72 052	44 579	48 728	56 200	49 590	25 241	21 776	17 500	22 933
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	50 142	51 644	52 503	53 734	32 338	36 171	36 563	37 015	17 804	15 473	15 940	16 719
İşgücü (000)	24 761	25 216	26 239	27 406	15 082	16 627	17 251	17 840	9 679	8 589	8 988	9 565
İstihdam (000)	22 213	21 947	23 488	24 884	13 222	13 961	14 993	15 770	8 991	7 986	8 496	9 114
İşsiz (000)	2 548	3 269	2 751	2 521	1 860	2 666	2 258	2 070	688	603	493	451
İşgücüne katılma oranı (%)	48,9	48,8	50,0	51,0	46,6	46,0	47,2	48,2	54,4	55,5	56,4	57,2
İstihdam oranı (%)	44,3	42,5	44,7	46,3	40,9	38,6	41,0	42,6	50,5	51,6	53,3	54,5
İşsizlik oranı (%)	10,3	13,0	10,5	9,2	12,3	16,0	13,1	11,6	7,1	7,0	5,5	4,7
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13,3	16,4	13,4	11,9	12,9	16,5	13,6	12,1	14,7	16,1	12,9	10,9
Genç nüfusta işsizlik oranı(1)(%)	20,1	23,7	19,1	18,6	23,1	28,1	23,1	22,4	15,3	14,6	11,2	11,8
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	25 238	26 428	26 264	26 328	17 256	19 544	19 312	19 175	8 125	6 884	6 951	7 154

Kaynak: TÜİK (2011), *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları*, TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 19; TÜİK (2012), *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2012*, Haber Bülteni, Sayı: 10936; TÜİK (2008), *Hanehalkı İşgücü Araştırması Sonuçları*, Haber Bülteni, Sayı: 193.

2009 yılında Türkiye’de tarımsal istihdam %62.6 iken 2010’da bu oran %62.9’a yükselmiştir. Diğer taraftan kırsal alanda 2007 yılında sanayi’nin payı %9.1 iken bu oran 2009 yılında %8.9’a gerilemiştir. İnşaat sektörünü de içinde barındıran hizmetler sektöründe ise kırsal alanın payı 2007’de %29.7 iken, 2009 yılında %28.5 olarak kendini göstermiştir. Bu verilere göre Türkiye’de kırsal alanda tarım dışı iş

olanaklarının oldukça kısıtlı olduğu, kırsal alanda yaşayanların çoğunluğu için tarım sektörünün tek iş alanı olduğu ifade edilebilir (www.kalkinma.gov.tr, 2011). Diğer taraftan konu AB ülkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde ise tüm istihdam içinde tarımın payı açısından en yüksek orana (% 33.8) sahip olan Türkiye'yi, % 16.3 ile Yunanistan izlemektedir. Diğer ülkeler açısından ise tarımın tüm istihdam içindeki oranı oldukça düşüktür (Kayıkcı, 1999: 31-33).

4.Girişimcilik Kavramı ve Kadın Girişimciliği

Girişimcilik; bir kişisel değer sistemi ile birlikte iş teknikleri bilgisini kullanma ve iş geliştirmede gereksinimleri karşılamak ve problemleri çözmek için yaratıcı ve yenilikçi amaçlara hizmet eden kaynakları toplama yeteneği (Özgener, 2003: 100) olarak ifade edilmektedir. Yani girişimcilik öz bir ifadeyle, bir işe başlamak, iş sahibi olmak ve işi geliştirmek ve büyütmeyi kapsayan bir süreçtir (Bridge, 1998: 35). Girişimci ise; temelde kar elde etmek üzere değişik amaçlarla, gerekli riski göze alarak toprak, emek- sermaye gibi üretim faktörlerini bir araya getiren, mal veya hizmet temini için gerekli ortamı hazırlayan kişi olarak tanımlanmaktadır (Kantar, 1999: 31).

Girişimci kişilerle ilgili en çok üzerinde durulan özellikler ise (Zhao, 2005: 26; Çelik ve Akgemci, 2007: 19): Başarma ihtiyacı, risk almak, atak olma, yaratıcılık, öngörü yeteneği, analiz yapabilme yeteneği, çabuk karar verebilme, özgüvene sahip olma, güven verebilme ve akılcılık olarak sıralanabilir. Girişimcileri motive eden kaynakları ise genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür (Özkan, vd. 2003: 149): Kendi kendinin patronu olma isteği, mevcut iş seçeneklerinin verdiği maddi-manevi kazanımlardan daha fazlasına ulaşma isteği, kendi geleceğini kendi karar ve çabaları ile şekillendirme isteği, emekli vb. gruplarda olduğu gibi iş kurarak daha çok manevi tatmin sağlama isteği, bağımsız ya da esnek bir iş ortamına sahip olma isteği ve iş fırsatlarını değerlendirme isteği. Golrad (2004) "İran'da Kadın Girişimciliğinin gelişmesini etkileyen faktörler" konulu çalışmasında, kişisel faktörler, kişilik özellikleri, kültürel faktörler, insan kaynağı ve girişimciliği geliştirme unsurları arasında önemli ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşmıştır (Lashgarara vd., 2011: 5536).

Girişimcilik işsizliği azaltmakta, insanların ve kaynakların verimliliğini artırmakta ve toplumun gelirini çoğaltmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde girişimciliğin özendirilmesine özel bir önem verilmektedir. Avrupa Birliği'nde küçük işletmelerin geliştirilmesi, rekabet gücünün arttırılması, uluslararasılaştırılması ve girişimciliğin özendirilmesi amacıyla bir dizi destekleme programları geliştirilmiştir (Çakıcı, 2003: 72). Aynı şekilde Türkiye'de de son yıllarda girişimcilik kültürünün gerek bireysel bazda gerekse kurumsal ölçekte geliştiği, yaygınlaştığı ve teşvik edildiği bilinmektedir (Soysal, 2010).

Konuya kadın girişimciliği açısından yaklaşıldığında, kadınların son yıllarda gerek kendi hesabına ve gerekse doğrudan girişimcilik faaliyetleri ile ekonomik hayatın vazgeçilmez aktörleri haline geldikleri söylenebilir. Pandit Jawaharlal Nehru'nun "kadınlar daha ileriye gittiği zaman, aile ilerler, köy ilerler ve ulus ilerler" sözü kadınların ilerleme, ekonomik ve sosyal gelişmede ülkelerin sosyo-ekonomik paradigmasında merkezi bir rol oynadıkları gerçeğini ortaya koymaktadır (Padmavathi, 2011: 67). Bu bağlamda girişimci bir kadın, aile, toplum ve ülkeye pozitif katkılar sağlayarak, ekonomilerin gelişme ve ilerlemesinde erkeklerin yanında ciddi sorumluluklar üstlenmişlerdir.

Renzulli ve diğerleri (2000) son yıllarda kadınlarda girişimci olma oranının erkeklerden daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda Kuzey Amerika'da küçük işletme sahibi kadınların oranının %38 olduğu belirlenmiştir. Bazı gelişmekte olan ülkelerde kadınların sahip olduğu girişimlerde gelişme oranı gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. ILO'nun istatistiklerine göre, kadın girişimlerinde gelişme oranı Malezya'da %24, Tayland'da %30, Filipinler'de %36, Endonezya'da ise %42 olarak gerçekleşmiştir (Mehta ve Mehta, 2011: 313).

Kadınların girişimcilik faaliyetlerine giderek artan oranda katılmasını çeşitli nedenlere bağlamak mümkündür. Birinci olarak, sosyo-kültürel altyapıdaki değişim sonucu günümüzde çok sayıda kadının çalışma hayatına girmesi ve öğretim düzeylerinin yükselmesi; ikinci olarak, yönetimin orta kadrolarında bulunan kadınların, çalıştıkları şirketlerde personel azaltma politikası izlenmesi endişesi ile bir gün işlerini kaybedecekleri düşüncesi ve dolayısıyla kendi kendilerinin patronu olmayı arzulamaları; üçüncü olarak, başarılı kadın girişimcilerin sayılarının artması ile örnek alabilecekleri kimselerin çoğalması; dördüncü olarak da bir çok işletmede "cam tavan" olarak adlandırılan ve kadınların işletmelerde ancak belli bir yere kadar yükselebilecekleri düşüncesinin geçerli olması (Güney, 2006: 30), yani başkasının işinde çalışmanın cinsiyetten kaynaklanan zorluklarının bulunmasıdır.

4.1.Kırsal Alanda Girişimcilik

Bugün kırsal alanlarda giderek artan yoksulluk, açlık, işsizlik, eğitim yetersizliği, sağlık sorunları, dramatik göç hareketleri, kadın ve çocukların korunaksızlığı ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi konular artık her toplumu ve bireyi de doğrudan ilgilendirir hale gelmiştir. Bu anlamda girişimcilik faaliyetlerinin daha etkin ve sürdürülebilir olarak gerçekleştirilmesinde Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve Hükümetler daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu sorunların çözümünde kırsal kalkınma bağlamında girişimcilik çabaları hız kazanmıştır. Çünkü Türkiye'de gerek ülke nüfusunun dörtte birlik bir bölümünün kırsal

alanda yaşaması gerekse tarımın ülke ekonomisindeki ağırlığı nedeniyle girişimcilik özel bir önem arz etmektedir.

Kırsal alanda girişimciliğin başlıca 2 hedefinden bahsetmek mümkündür. Bunlar; ekonomik ve sosyal hedeflerdir (Lashgarara, 2011: 5537). Bu hedeflerden *ekonomik hedefler arasında*; gelirin yükseltilmesi, kapitalin dönüşümünü hızlandırmak, kredi kullanma yeteneğinin geliştirilmesi, yatırımla ilgili işlerin kolaylaştırılması, girişim risklerinin asgariye indirilmesi, iş, kapital ve birim alan verimliliğini arttırmak, satış olanaklarını geliştirmek, pazarlama zincirinin işlerliğini sağlamak ve işletmenin yönetim ve örgütlenme yapısını rasyonel hale getirmek; *sosyal hedefler arasında ise*; iş ve boş zamanı gereğince değerlendirmek, sosyal güvenlikle ilgili önlemleri almak, bireyin kaza, hastalık ve ölümü ile oluşan zorlukları ortadan kaldırmak, halen içinde buldukları zor koşullarını iyileştirerek, kadın ve çocukların tarımla ilgili işlerini hafifletmek ve bu işlere kolaylık sağlamak ve yapılacak işlerin kolaylaştırılmasını sağlamak sayılabilir.

Diğer taraftan kırsal alanda girişimciliğin başlıca üç bileşeni olduğu söylenebilir. Bu bileşenler; *tarımsal kalkınma, kırsal kalkınma ve kırsal sanayi* olarak sıralanabilir (Gülçubuk, 2010). Bunlardan ilki olan *Tarımsal Kalkınma* bileşeni içerisinde; tarım (bahçe, tarla, hayvan yetiştiriciliği vb. faaliyetler), ormancılık, balıkçılık gibi alanlar sayılabilir. *Kırsal Kalkınma* olarak bilinen ikinci bileşenin unsurları ise; tarım, ormancılık, balıkçılık, sağlık, küçük girişimcilik, ekoloji, çevre, turizm, su, konut, eğitim gibi alt ve üst yapı hizmetleri, teknoloji, kadın, çocuk, topraksızların istihdamı ve çok sayıdaki diğer programlar sayılabilir. Üçüncü bileşen olan *Kırsal Sanayi'de* ise; Tarım, orman, tıbbi bitkiler gibi yerel kaynakları (ham) yerinde değerlendirme veya talebe bağlı olarak pazarlanabilir yerel ürünlerin üretimi ve gereğinde ihracatının da sağlanabilmesi gibi unsurları saymak mümkündür.

5. Türkiye'de Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği

Şu bir gerçektir ki, kırsal alanlarda yaşayan kadınlar dünyanın yoksulluk yükünü omuzlarında taşımaktadırlar (UNIDO, 2003). Bu bağlamda kırsalda yaşayan kadın, kırsal alandaki emeğin %7,7'sini oluşturmakta olup, dünyadaki emeğin %67'sinin kadınlarla ilgili olduğu ifade edilebilir (Lashgarara, 2011: 5536). Siiskonen (2005: 11), 1970'li yıllarda kırsal alanda yaşayan kadınların kırsal nüfusa oranının %49,3 olduğunu, bu oranın 1980'de %48,8, 1990'da %48,3 ve 2000'li yıllarda ise %47,4 olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Dolayısıyla kırsalda yaşayan nüfusun yaklaşık yarısını kadınların oluşturduğu söylenebilir. Kırsalda yaşayan kadın, dünyadaki gıdanın yarısından daha fazlasını üretmektedir. Toplamda ise, kırsalda yaşayan kadın, tarım sektöründeki işin %54'ünü, endüstride %34.5'ini ve hizmetler sektöründe ise %9'unu yapmaktadır (Lashgarara, 2011: 5536). Fakat kırsal alanda yöre kadınının modern bir toplumun standartlarının çok gerisinde olduğu söylenebilir.

Kadınlar hem geleneksel sosyal katmanlaşmadan hem de rolleri/statüleri toplumsal olarak belirlenmiş cinsler arası eşitsizliklerden olumsuz yönde etkilenmektedirler. Bu durum özellikle kırsal alanda yaşayan kadın için daha da belirginleşmektedir (Gökyay, 2008: 38). Tarımsal ekonomide kırsalda yaşayan kadınların önemli bir rol oynadığı düşünülmeyle birlikte kadınların potansiyel kapasite ve fırsatlarını kullanmaları ve verimliliklerini artırmaları, eksik bilgiye sahip olmaları, örgütlene-memeleri, ekonomik olarak erkeklere bağımlı olmalarından dolayı istenilen düzeyde değildir (Lashgarara, 2011: 5536). Öyle ki kadınlar erkeklere göre yönetim ve karar alma süreçlerine daha az katılmakta, temel sağlık ve eğitim hizmetlerinden daha az yararlanmakta, gelir kaynaklarına ulaşmakta güçlük çekmekte ve teknoloji-den daha az yararlanmaktadır. Kırsal alanda kadınların tarımsal uğraşların dışında kışık yiyeceklerin hazırlanması, ekmek yapımı, su taşıma, çamaşır yıkama, ya-kacak temini ve çocuk bakımı gibi oldukça yoğun ev işleri iş yüklerini arttırmaktadır (Fazlıoğlu, 2011).

Bu bağlamda Türkiye’de kırsal alanda kadın girişimciliği daha çok kalkınma çalış-maları içinde yer alan ve kadını bireysel olarak geliştirmeyi hedefleyen (halıcılık, konserve yapımı, ev ekonomisi ile ilgili faaliyetler gibi) uygulamalar olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla kırsal kesimde gerçek anlamda (veya bilinçli) bir kırsal kadın girişimciliği faaliyetinden bahsetmek pek olanaklı değildir. Tartışılan bir diğer konu ise kırsal kadınların girişimci olup olmadıkları ile ilgilidir. Çünkü Türkiye’de herhangi bir kuruma resmi olarak kayıtlı olmayan kişiler istatistiksel olarak girişimci değerlendirilmesinin dışında kalmakta ve dolayısıyla gerek kentsel gerekse kırsal kesimdeki kayıt dışı küçük çabalar (mikro düzey) girişimcilik olarak nitelendirilme-mektedir. Aynı zamanda, toplum tarafından da kadınların yaptıkları küçük çaplı faaliyetler genelde boş zaman uğraşları olarak görüldüğünden, girişimcilik kapsa-mında düşünülmemektedir (Kantar, 1999: 36). Fakat bütün bunlara rağmen, giri-şimci olarak dikkat edilmesi gereken en önemli koşulun, kadınların üretimi/hizmetin başından sonuna kadar aktif katılımcı, (örn: üretimi evde gerçekleşt-irme, pazara götürme, küçük miktarlarda düzensiz satışlar, yerel kaynaklar kulla-nılması vb. gibi), karar verici olması ve denetim sahipliği olduğu düşünülünce kırsal kesimdeki kadınların da girişimci olarak kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmek-tedir.

Iwasaki (1995) ve Miyaki’ye (2001) göre kırsal alanda kadınların girişimciliği 2 tip içinde sınıflandırılabilir: birincisi iş uyumlu ve diğeri ise hırs odaklı. Diğer yandan Fujimoto (2005) girişimcilikte iş karlılığı üzerine daha fazla vurgu yapmıştır. Bu anlamda kırsal kadın girişimciler öncelikle faaliyetlerini geliştirmek için yolların neler olduğu araştırırlar, sonra ise girişimcilik sürecini 5 tip içerisinde şu şekilde sınıflandırırlar: (1) Grup yönetimi ve gelişen toplum, (2) Grup yönetimi ve kâr uyumlu, (3) Aile yönetimi ve bağımsız bölüm, (4) Bağımsız ve (5) Tarım dışı. Fuji-moto’nun bu çalışmasına göre, Tip 4 ve Tip 5, gelecekte kırsalda yaşayan kadınla-

rın girişimciliğinde daha fazla rol oynayacaklardır. Fakat bununla birlikte kırsal kesimdeki girişimci kadınların hala grup yönetimli bir yapı içerisinde oldukları söylenebilir (Sawano ve Ichida, 2008: 2).

Kırsal alanda üretim faaliyetlerine yoğun bir biçimde katılan “kadınlar”, gelişmekte olan ülkelerde kırsal ekonomi için temel güç kaynağı olarak kabul edilmektedirler. Ancak bu güç kaynağı, çoğunlukla karşılığı ödenmeyen “ücretsiz aile işçisi” emeği olarak görünmekle birlikte, tarımsal üretimin önemli bir bölümü bu emeğe dayanmaktadır (Kızılaslan ve Yamanoglu, 2010: 155). Bu bağlamda toplumsal gerçeklikten hareketle kadınların; ailelerin, toplumun ve ülkenin refahına sağladıkları katkı erkeklerden daha az değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde cinsiyet farklılaşmasının giderek kadınların aleyhine işlediği yönündeki gözlemler kadının kalkınmadaki rolü ve işlevini gündeme getirmiş ve bunun da ancak kadının girişimcilik faaliyeti ile aşabileceği ifade edilmiştir. Fakat kadın girişimcilerin ekonomik hayata yeterince girmemesi/girememesi yerel ekonomik kalkınmayı sağlamada istenilen sonuçların alınmamasını da beraberinde getirmektedir (Gökyay, 2008: 40-41).

Bu kapsamda Türkiye’de gerek kırsal alandan kaynaklanan sorunlar (kır-kent arasındaki dengesizliklerin artması, kırsal yerleşmelerin dağınık olması, kırdaki sınırlı istihdam olanakları, tarım arazisinin parçalı olması, örgütlenme eksikliği, tarım-sanayi bütünleşmesinin zayıflığı, geçimlik ve yarı geçimlik üretimin yaygın oluşu) ve gerekse kırsal alanda yaşayan kadının kendisinden kaynaklanan sorunlar (yeterli finansman desteği görememesi, yetersiz eğitim, çevre ve aile tepkisi, önyargıların olması gibi) kadının ekonomik hayatın dışında kalmasını sağlayabilmektedir (DPT, 2011: 7; Çelik, 2005: 61; www.toki.gov.tr 2011; www.tarim.gov.tr, 2003; Can ve Karataş, 2007: 253-257).

Bütün bu engellerle birlikte Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için toplumda kadını hak ettiği konuma getirmek (Özgen ve Ufuk, 2011: 1064), ekonomik değer yaratan kadın girişimci sayısını arttırmak ve varolan kadın girişimcileri güçlendirmek gerekmektedir (Can ve Karataş, 2007: 253-257). Bu bağlamda Türkiye’de özellikle 1980’lerden itibaren hızlı bir gelişme gösteren girişimcilik anlayışı, son teknolojik gelişmeler ve ekonomik beklentiler sayesinde daha da güç kazanarak kadınların sosyo-ekonomik hayattaki yerini etkilemiştir. Sanayi Devrimi’ne kadar kadınların görevleri çok belirgin bir şekilde ev veya el işi olarak belirlenmişken, Sanayileşme sonrası dönemlerde kadınların toplumdaki yerinde anlamlı değişimler olmuştur (Nayır, 2008: 634). İşgücüne katılan kadınlar artmış, çalışan karı-koca sayısında yükselme meydana gelmiş ve ailenin geçimini tek başına sağlayan anneler daha sık görülmeye başlanmıştır (Soysal, 2010: 85). Tablo 2’de 2009 yılında Türkiye’de cin-

siyete göre kent ve kırsalda istihdam edilen işgücü miktarları ve işgücüne katılım oranları verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Cinsiyete Göre Kent ve Kırsalda İstihdam Edilen İşgücü Miktarları ve İşgücüne Katılım Oranları (2009)

	Kırsalda İşgücü Miktarı		Kentte İşgücü Miktarı		Toplam	
	Sayı	İşgücüne Katılım Oranı(%)	Sayı	İşgücüne Katılım Oranı(%)	Toplam Sayı	İşgücüne Katılım Oranı(%)
Türkiye	8.163.000	52,7	16.585.000	45,8	24.748.000	47,9
Kadın	2.766.000	34,6	4.084.000	22,3	6.851.000	26,0
Erkek	5.396.000	72,0	12.501.000	69,9	17.898.000	70,5

Kaynak: TÜİK (2010), *İstatistik Göstergeler: 1923-2009*, TÜİK Yay., Ankara, 2010, s.720.

Tablo 2’ye bakıldığında, kırsal alanda kadınların işgücüne Katılım Oranları (İKO) erkeklere göre düşük olmakla birlikte kentteki işgücüne katılımdan daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Buna göre kırsal alanda kadınların artan oranda ekonomik hayatta daha etkin hale gelmeye başladığı söylenebilir.

ILO’nun (2010) yapmış olduğu araştırmanın bulgularına bakıldığında; Türkiye’de son 20 yılda hem erkekler hem de kadınların istihdamında tarım sektörünün payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı artmıştır. Ancak kadınlarda bu dönüşüm çok daha keskin bir biçimde yaşanmıştır. Özellikle 2009 yılına gelindiğinde hizmetler sektörü ilk defa tarım sektöründen daha fazla kadın istihdamını çeker hale gelmiştir.

Türkiye’de kırsal alanda tarım sektöründe çalışan 8.5 milyon nüfusun %51’ini kadınlar oluşturmakta ve bu kadınların önemli bir kısmı ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (Fazlıoğlu, 2011). Bu bağlamda aşağıda Tablo 3’de kırsalda cinsiyete göre tarımda istihdam edilenlerin payı ile ilgili sonuçlar verilmiştir (Olhan, 2011: 10).

Tablo 3:Türkiye’de Kırsalda Cinsiyete Göre Tarımda İstihdam Edilenlerin Payı

Yıllar	Kırsal Alanda Tarım İstihdamı			
	Erkek		Kadın	
	1000 kişi	%	1000 kişi	%
1990	4.061	63,5	4.263	93,3
2000	4.022	59,6	3,328	89,2
2009	2.455	51,0	2,201	84,0

Kaynak: E., Olhan, (2011), Türkiye’de Kırsal İstihdamın Yapısı, <http://www.mdgfr.org/genclik/v2/m/Kırsal%20İstihdam.pdf>.

Kırsal alanda istihdam edilenlerin cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında, 2/3’ünü erkekler oluşturmaktadır ve kırsal alanda istihdam edilen erkeklerin %51’i tarım sektöründe çalışmaktadır. Buna karşılık kırsal alanda kadının tarım dışında iş olanağı yok gibidir. Ancak yine de son 20 yıl içerisinde az da olsa kırsalda kadın tarım dışı işlerde de çalışmaya başlamıştır. Nitekim 1990 yılında kırsal alanda istihdam edilen kadınların %93,3’ü tarım sektöründe çalışırken 2009 yılında bu oran %84’e gerilemiştir.

Kırsal kesimde kadınların üretime katılma biçimleri, tarımsal faaliyetin türüne ve ailenin gelir durumuna bağlı olarak değişmektedir. Türkiye’de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu, tarımsal çalışmaların aile bireyleri tarafından yürütüldüğü, yabancı işgücünden yararlanmanın sözkonusu olmadığı ya da çok sınırlı kaldığı küçük ölçekli işletmelerdir. Kırsal alanda yaşayan kadınlar üretici faaliyetlerinin çok büyük bir bölümünü küçük aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak yerine getirmektedirler. Bununla ilgili olarak Ertürk (1987), Sarptürk (1990) ve Yıldırak’ın (1992) yaptıkları çalışmalarda, kadınların önemli bir oranının (yaklaşık %70) ev işlerinin yanı sıra ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal faaliyetlere katıldıkları saptanmıştır (Özgen ve Ufuk, 2011: 1070).

Tablo 4’de TÜİK’in 1989-2009 yıllarındaki kadınların girişimcilik durumları ile ilgili araştırma bulguları sunulmuştur.

Tablo 4: Kadınların Girişimcilik (İşveren/Kendi Hesabına Çalışan) Durumu (1989-2009)

Yıllar	Ücret ya da yevmiyeli		İşveren		Kendi hesabına		Ücretsiz aile işçisi	
	K	E	K	E	K	E	K	E
1989	20,8	46,5	0,3	4,9	7,8	35,3	71,2	13,3
1999	29,8	51,1	0,6	7	9,6	29,3	60	12,7
2008	53,2	63,9	1,4	7,5	11	23,8	34,4	4,8
2009	51,1	63,4	1,3	7,3	12,8	23,9	34,8	5,4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri; 2010

Yukarıdaki Tablo 4'e bakıldığında, son 20 yılda Türkiye'de istihdam edilen kadınlar ve erkekler arasında ücret ya da yevmiye karşılığı çalışanlar ile işverenlerin oranı artarken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı düşmüştür. Erkekler arasında kendi hesabına çalışanların oranı düşerken, kadınlar arasında kendi hesabına çalışanların oranı artmıştır. Kendi hesabına çalışan kadın oranındaki artış, tarımsal faaliyetin işgücü istihdam etme bakımından önemini yitirmesi ve kırsal alanda yüksek nüfus artışına bağlı olarak, aile başına düşen toprak miktarının azalması gibi faktörlerin etkisiyle aile gelirinin risk altına girmesi sonucunda, erkek nüfusun tarım dışı işlere yönelmesi ile açıklanabilir (Kulak, 2011: 78).

Karakaş ve diğerlerinin (2008: 36) kadın işgücü arzı-Van ili örneği araştırmasında, kadınların; %51'inin işçi, %17.3'ünün kalfa, %12.7'sinin yönetici, %10'unun hizmetli, %5.4'ünün hissedar veya işveren ve %3.6'sının ise usta olarak çalıştığı belirlenmiştir. Yine aynı araştırmanın bir diğer bulgusuna göre ise kırsal alanda çalışan kadınların %59'unun hiçbir sosyal güvencesinin olmadığı belirlenmiştir.

Özar'ın (2005: 21) GAP-GİDEM kapsamında "Kadın İşgücü Arzı" ile ilgili yaptığı araştırmada, Türkiye'de kırsal alan olarak tanımlanacak olan GAP bölgesindeki çalışan kadınların toplam kadın istihdamı içindeki payı Gaziantep'te %74, Diyarbakır'da %84, Adıyaman'da %85, Şanlıurfa'da %89 ve Mardin'de %90 olarak bulunmuştur. Ücretli çalışan kadınların oranı ise Mardin'de %5, Şanlıurfa'da %7, Adıyaman'da %10, Diyarbakır'da %11 ve Gaziantep'te %20 olarak saptanmıştır. Kendi hesabına ve işveren olarak çalışan kadınların toplam kadın istihdamı içindeki payları ise Şanlıurfa'da %4, Mardin, Adıyaman ve Diyarbakır'da %5 ve Gaziantep'te %6 olarak belirlenmiştir.

Kızılaslan ve Yamanoğlu'nun (2010: 160-161) Tokat ilinde toplam 171 hane halkını dikkate alarak yaptıkları araştırmada, kadınların % 63.74'ünün eşinin verdiği harçlıkla yetindiği ve sadece %0.58'inin kendi işinde çalıştığı bulunmuştur.

Kırsal kesimdeki kadın girişimcilerin hangi işleri yaptıkları ile ilgili araştırmalara bakıldığında ise kadınların daha çok, doğal gıdalar, işlenmiş gıda ürünleri, el sanatları, seyyar satıcılık gibi faaliyetler yaptıkları belirlenmiştir (Kantar, 1999: 30-34). Bu konunun cinsiyet boyutu ile ilgili TÜİK'in (2010: 24-25), ekonomik faaliyet ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfus ile ilgili yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında; kadınların ekonomik faaliyetler içerisinde özellikle ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık gibi daha çok kırsal alanlarda ön plana çıkan işlerde (yıllara göre kısmen bir gerileme göze çarpsa da) erkeklere göre daha aktif oldukları ortaya çıkmaktadır.

TÜBİTAK tarafından desteklenen, Ankara Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi işbirliğinde gerçekleştirilen "Türkiye'de Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Kadınların Bu Konuda Güçlendirilmesine Yönelik Politika Önerilerinin Geliştirilmesi" konulu kırsal alan nüfusu yoğun 12 ilde (İstanbul, Çanakkale, Muğla, Düzce Karamana Hatay, Niğde, Bartın, Gümüşhane, Ardahan, Muş ve Adıyaman) ve toplam 615 kadın üzerinde yapılan bir çalışmada (www.haberdar.com, 2011); kırsal alanda girişimci kadınların %15,1'inin okur-yazar olmadığı, %64,4'ünün 20 yaşından daha küçük yaşlarda evlendiği, %35,3'ünün esnaf olduğu, %30,4'ünün ev ekstenli üretim yaptığı belirlenmiştir. Araştırmanın diğer bulguları ise; girişimci kadınların % 39,3'ünün yaptıkları işi girişimcilik olarak nitelendirdikleri, %34,6'sının girişimciliğin ne olduğunu bilmedikleri tespit edilmiştir. Girişimci kadınların %76,7'sinin kazançlarını aileye harcadıkları, %36,5'inin yaptıkları iş dolayısıyla sosyal güvenlik kapsamında oldukları ve %45,3'ünün ise aile geliri yetmeyince girişimci olmaya karar verdikleri bulgulanmıştır. Yine girişimci kadınların % 34,3'ünün bulunduğu köyde, %25,4'ünün ise tanıdıkları aracılığı ile ürünlerini sattıkları, %34,8'inin geleceğe ilişkin herhangi bir hedefi bulunmadığı, %63,4'ünün finans nedir bilmediği, %36,3'ünün bildiği herhangi bir kredi/finans kuruluşu olmadığı, %80,8'inin ortak iş kurmayı tercih etmediği, %92'sinin girişimcilik konusunda eğitime, %76,8'inin ise sermayeye gereksinim duyduğu, sadece %8'inin kredi kullandığı ve sadece %10,6'sının ileride büyük bir iş kadını olmayı hedeflediği belirlenmiştir. Bu bilgilere göre kırsal alanda kadınların, daha çok ülkenin makro ekonomik koşullarının hane halkı geliri üzerinde yarattığı olumsuz etkileri azaltmanın bir çabası (Yetim, 2011) olarak girişimcilik faaliyetleri içerisinde buldukları ifade edilebilir.

Kırsal alanda kadın girişimciliğinin yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi konusunda en önemli projelerden biri de mikro kredi uygulamasıdır. Ülkemizde de Maya tarafından İstanbul ve çevresinde uygulamaya geçilen "Mikro Kredi Enstitüsü" olarak adlandırılan Grameen Mikrokredi Programı (TGMP) aracılığıyla Diyarbakır ve çevresinde ve daha sonra da tüm Türkiye'de uygulamaya geçilen ve başarılı sonuçlar alınmaya başlanan mikro kredi programıyla, özellikle kırsal alanda yaşayan kadınların ekonomik ve sosyal olarak güçlenmesinin yolu açılmıştır. Böylece kırsal ke-

simdeki kadının mikro krediler yoluyla desteklenmesi ile köyden kente göç tersine çevrilmiş, birçok sosyo-ekonomik sorunun çözümüne katkı sağlanmış (Ören vd., 2012: 314) ve en önemlisi de kırsalda yaşayan kadınların özgüven kazanarak girişimcilik konusunda bilgi ve deneyimlerinin artmasına neden olunmuştur.

5.1.Kırsal Alanda Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Temel Sorunlar

Minniti ve Arenius (2003) ve Philips'in (2005) yapmış oldukları kadın girişimciliği araştırmalarında, kadınların girişimciliğini etkileyen faktörleri sırasıyla; demografik çevre ve aile yapısı, okur-yazarlık ve eğitim, sosyo-ekonomik çevre, işgücü ve istihdam, cinsiyet ve örgütsel biçimler, mali kaynak, bilgi eksikliği ve sektörel istihdam ve ekonomik gelişme olarak belirlemişlerdir. Dünya Bankasına (2003) göre ise kadın girişimciliği üzerinde şu faktörlerin etkili olduğu ifade edilmektedir (Mwangi, 2012: 17): Girişimcilik, yöneticilik ve pazar bilgileri yönünden eksik olmaları, finansal kaynaklara erişimin zorluğu, dış pazarlarda yerli informal sektörün rekabeti, ayrımcı uygulamalar, fikri mülkiyet haklarının korunmasının yetersizliği ve kültürel çeşitlilik. Mehta ve Mehta (2011: 313) ise kadın girişimcilerin karşılaştıkları engelleri şu şekilde sıralamıştır: Erkek egemen kültürün gelişimi, okur yazarlık oranının düşüklüğü, düşük yetenek ve bilgi eksikliği, altyapı eksikliği ve finans eksikliği.

Türkiye'de yapılan araştırmalar sonucunda kadınların kırsal alanda girişimcilik faaliyetlerini engelleyen unsurlar ise şöyle belirlenmiştir (Kulak, 2011: 78; Fidan ve Nam, 2012: 56; Can ve Karataş, 2007: 253): eğitim düzeyinin düşüklüğü ve bunun getirdiği içe kapanıklık, toplumun kabul gören önyargıları, bastırılmış kadın davranışları, psikolojik olarak kendini girişimci olarak görememe, örgütsüzlük, ev-iş uyumsuzluğu, kredi kaynaklarına erişememe, düşük gelir düzeyi, teminat gösterememe, kurumsal bilgi yetersizliği, kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin duyarsızlığı, cinsiyet eşitsizliği algılamasının güçlü olması ve farkındalık ve duyarlılık olmaması.

Aşağıda kırsal kesimde çalışma hayatında yer alan kadınların faaliyetlerini etkileyen faktörler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur (Mehta ve Mehta, 2011; Subrahmanian, 2011; Cam, 2003; Soysal, 2010; Çelik ve Özdevecioğlu, 2001; Güldal, 2006).

Ayrımcı Yasalar ve Düzenlemeler: Cinsiyet analizi, sorunların farkındalığı ve siyasi irade eksikliği, hak ve yetkilerde eşitsizlikler, mülkiyet, aile ve miras hukukundaki uygulamalar gibi unsurlar ayrımcı uygulamalara ve cinsiyet körlüğüne dönüşerek, kadınların girişimcilik ihtiyaçlarının karşılanmasında ve onların güçlenmesinde önemli bir engel oluşturabilmektedir (FAO, 2010).

Sosyo-Kültürel Sorunlar ve Güven Eksikliği: Kadınların toplumsal yaşamın birçok alanında cinsiyet ayrımcılığına tâbi tutularak geri planda bırakılması, kendilerinin geliştirmelerine engel olmakta ve dolayısıyla ekonomik yaşama ev dışında görünür

bir şekilde katılmalarını sınırlamaktadır. (Özar, 2005: s.8). Özellikle toplumumuzun geleneksel özellikleri içinde yer alan ve öncelikle kırsal kesimde görülen ataerkil ilişkiler içinde kadının çalışmasına karşı bir anlayış gelişmiştir. Yani aile içi iş bölümü ve bu iş bölümünden dolayı kadının evde yapması gereken işleri aksatmaması için çalışmasına karşı çıkmıştır. Eve ekmek getirenin erkek olarak belirlendiği, ataerkil geçmişli olan toplumlarda, genel anlamda işsizlik arttıkça, cinsiyet ayırımı da kendiliğinden ortaya çıkabilmektedir (Erkek ve Karagöz, 2009: 16). Dolayısıyla kırsal alanda kadının sorumluluğu, daha çok çocuk bakımı, ev işleri ve tarımsal faaliyetler olarak sınırlandırılmıştır (Sharma vd., 2012: 116). Kadın girişimlerin karşılaştığı engellerden bir diğeri ise güven eksikliğidir. Genelde toplumda kadınların yeteneği ve gücü konusunda bir güven eksikliği söz konusudur. Aile bireyleri ve toplum kadınların girişimcilik faaliyetleri yapması konusunda isteksizdir (Subrahmanian, 2011: 11).

Karar Verme Sürecine Katılım: Kırsal alanda, varsıl ya da yoksul farkı olmaksızın, üretim sürecinin içinde yer alan kadının karar verme sürecine katılımı hane içindeki işlerle sınırlı kalmaktadır. Köy ve hanenin ekonomik işlevi ile ilgili ve siyasi kararlar/oy verme mutlak surette erkekler tarafından alınmaktadır. Kadınlar bu kararların tamamen dışında kalmaktadır. Kırsal kadının topluluk düzeyinde çok etkili olamaması, temel olarak geleneksel cinsiyete de dayalı tabakalaşmadan kaynaklanmaktadır. Ayrıca kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü de bu süreci pekiştirmektedir. Karar vermede söz sahibi olamama her kesim kadın tarafından hissedilen, ancak kırsal alan kadınlarında daha belirgin olan bir gerçektir (Fazlıoğlu, 2011).

Eğitim Eksikliği: Eğitim eksikliği, kadın girişimciliğini engelleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede, kadınların eğitim olanaklarından erkeklerle eşit düzeylerde yararlanamaması ülke geneline göre daha ileri boyutlardadır. Kırsal kesimdeki kadınlar yeni teknolojiden habersiz ve bilgisizdirler. Özellikle de araştırma yapma ve yeni yetenekler kazanma konusunda oldukça sahipsiz ve imkansız durumdadırlar (Mehta ve Mehta, 2011: 313). Kadınların birçoğu aile içi sorumlulukları nedeniyle ev dışı çalışma hayatına, geç yaşta ve zaman zaman kesintiye uğrayan bir biçimde katılabilmektedir. Bu nedenle, özgüven geliştirme ve girişimcilik alanında verilecek eğitimlerin büyük bir hassaslıkla planlanması ve yürütülmesi gerekmektedir (Özar, 2005: 9).

Kurumsal Yapı: Profesyonel meslek örgütlerinin erkek egemen yapısı, kadınların, bu örgütlerin sağladığı formel ve enformel ağların dışında kalmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda kurumsal yapı içinde kadın girişimciliğini engelleyen faktörler şu şekilde sıralanabilir (Kantar, 1999: 36): Kırsal alanda kadın girişimciliğinin yeterince önemsenmemesi, kırsal alanda kadın girişimciliğine ilişkin çalışmalarda bulunan kamu ve sivil toplum kuruluşu sayısının oldukça sınırlı olması ve bu kuru-

luşlar arasında koordinasyon eksikliğinin olması, çalışmaların daha çok kalkınma modeli içinde ele alınması, kadını aktif katılımcı olarak düşünmemeye, önerilen faaliyetin fizibilitesinin yapılmaması, faaliyetlerin mikro yerine küçük ve orta ölçekte yoğunlaştırılması ve teminat istenmesi, kurumların takip ettikleri prosedürlerin uzun ve karmaşık olması.

Krediye Erişim (Finansman Bulmada Güçlük): Kadın girişimcilerin iş fikirlerini gerçekleştirme aşamasında yaşadıkları en önemli sorunlardan biri sermaye yetersizliği ve finansal ihtiyaçlarını karşılamakta çektikleri güçlüklerdir. Kadınlar, bankalar tarafından talep edilen teminatları karşılayacak mal varlığından yoksun oldukları ve kefil bulamadıkları için banka kredilerine başvuramamakta, ayrıca, kredi vadelerinin kısa olması, kredi talebinin geç sonuçlanması ve faizlerin yüksek olması gibi nedenlerden dolayı da kredi almak için müracaat etmekten kaçınmaktadırlar (Mehta ve Mehta, 2011: 313). Kırsal hanelerin aklına krediye başvurmak çoğunlukla gelmemekte, bunun yerine, yüzyıllardır uygulanan köy içinde akraba/arkadaşlardan borçlanmayı tercih etmektedirler. Kırsal alanda genellikle borç isteme ve geri verme taahhüdünde bulunan, hanenin erkek üyesidir. Kadın, çoğu zaman borç istemeyi ve bu tür bir ilişkiye girmeyi aklına bile getirmemektedir (Fazlıoğlu, 2011).

Üretim ve Pazarlama: Kırsal alanda kadınların üretim ve pazarlama ile ilgili girişimcilik faaliyetleri oldukça sınırlı kalabilmektedir. Bu faaliyet içinde kadınlar daha çok işgücü açısından kullanılmakta ve üretimden satışa kadar olan aşamalarda karar verici olarak düşünülmemektedir. Evde bir şekilde üretilen ürünler daha çok kadının kocası ya da babası tarafından pazarda satılma yoluna gidilmektedir. Dolayısıyla kadınlar gerek hammadde temininde gerekse pazarlamada tüccara, kendi akrabalarına vb. kişilere bağımlı hale gelmekte, çoğunlukla gelir üzerinde denetimleri kalkmaktadır (Kantar, 1999: 37). Kadınların üretim aşamasında üretilecek malın seçimi, tasarımı ve maliyeti gibi konularda girişim başlamadan iyi planlama yapmamaları da bir diğer önemli üretim sorunu olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan kırsal kesimdeki kadınların kentsel kesime göre girişimcilik faaliyetlerinde daha dezavantajlı bir durumda olduklarından, girişimcilik faaliyetleri daha bilinçsizce, organizasyondan uzak ve kesikli olarak yapılmaktadır.

Örgütlenme: Kırsal alandaki kadınların çoğu sosyal dayanışmayı en fazla gerektiren ve birey açısından sosyal uyum yapmanın en zor olduğu doğum, düğün, ölüm ve taziye gibi özel günlerde diğer kadınlarla ortak iş yapma eğilimini daha fazla yansıtmaktadırlar. Buna karşılık kurumsal örgütlenmeyi gerektiren işlerde kadınlar hiç yer almamaktadır. Bu tür örgütlenmeler genellikle erkeklerin tekelindedir (Fazlıoğlu, 2011).

İş ve Sektör Tercihi: Finansman sorunları ve deneyim eksikliği gibi nedenlerden dolayı kadın girişimciler genellikle imalat sanayinden çok hizmet ve perakende

ticaret sektörünü tercih etmekte, çoğunlukla ev işlerinin benzeri ve birbirinin aynı işlere yönelmektedirler. Bölgenin ekonomik sorunlarının ağırlığı da göz önüne alındığında yeni iş olanakları yaratmanın güçlüğü ortaya çıkmaktadır. Üstelik kadınlara rol modeli olacak kadın girişimci sayısı da son derece düşük düzeydedir (Özar, 2005: 10).

5.2.Türkiye’de Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğini Teşvik Eden Kurumlar ve Kuruluşlar

Türkiye’de kadın girişimciliğin desteklenmesine yönelik çalışmalar yeni olmakla birlikte, bu konuda faaliyette bulunan kuruluşlardan bazıları hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM): Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer alan KSGM, 1990 yılında kadınlara eşitlik içinde, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak üzere kurulmuştur. Kadın istihdam ile ilgili olarak KSGM bünyesinde 1994-2000 yılları arasında “Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi” yürütülmüştür. Bu proje ile geleneksel olarak erkeklerin egemen olduğu iş alanları da dahil olmak üzere, bütün alanlarda; kadınlara daha iyi iş ve meslek olanaklarının sunulmasını sağlayacak politikaların üretilmesi için gerekli bilgi ve verileri toplamak, araştırmak ve bunları yaygınlaştırmak amaçlanmıştır. 1993-2003 yılları arasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve KSGM işbirliği ile yürütülen “Kadınların Kalkınmaya Katılımının Desteklenmesi Ulusal Programı Projesi” ile kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik olarak araştırmalar yapılmış, 9 ayrı pilot projeye destek verilmiştir (www.ksgm.gov.tr, 2011).

Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimciliği Destekleme ve Yönlendirme Merkezi (GAP-GİDEM): GAP-GİDEM 1997 yılında GAP İdaresi ve UNDP tarafından girişimciliğin geliştirilmesi sağlanarak GAP bölgesinin ulusal ve uluslararası alanlarda rekabet gücünün artırılması amacıyla Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa olmak üzere 5 ilde kurulmuştur. GAP-Girişimci Destekleme Merkezleri, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilip GAP İdaresi ve BM Kalkınma Programı tarafından yürütülen, bölgedeki mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik eğitim, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri sunarak bu işletmelerin geliştirilmesini hedef alan bir projedir. “Fırsat Penceresi” olarak adlandırılan küçük ölçekli proje alanlarından biri de kadın girişimcilere yönelik geliştirilmiştir (www.ksgm.gov.tr, 2011).

Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV): Türkiye Kalkınma Vakfı kırsal faaliyetlere yönelik çeşitli krediler sağlamak ve eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Destek verdiği ve başarılı olan 32 girişimcinin %60’ını kadınlar oluşturmaktadır. Vakıf bünyesinde Kadınlara Kendi İşini Kur (KİK) eğitimleri verilmektedir (Özar, 2005: 19). Bir sivil

toplum kuruluşu olan TKV arıcılıktan seracılığa, besicilikten bağcılığa kadar çeşitli tarım ve hayvancılık projelerine finansal destek ve danışmanlık sağlamaktadır (Gökyay, 2008: 77).

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER): KAGİDER, Eylül 2002'de 38 kadın girişimci tarafından ülke çapında faaliyet gösteren ve kar amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü olarak kurulmuştur. Türkiye'de kadın girişimciliği ve liderliğini geliştirmek temel amacı ile çalışmalarını sürdüren KAGİDER, İstanbul'da ve Anadolu'nun farklı illerindeki kadın girişimcilere iş kurma ve geliştirme süreçlerinde kapsamlı eğitimler sağlamanın yanı sıra, kadın girişimci adaylarına inkübasyon, danışmanlık ve mentörlük desteği sunmaktadır. KAGİDER, Kadın Gelişim Merkezi (-BİZ.) bünyesinde girişimcilik ve liderlik çalışmalarına devam etmektedir (www.kagider.org, 2011).

Mikro Kredi Sistemi: Mikro finansman yöntemi, 1970'li yıllarda Bangladeşli Prof. Dr. Muhammed Yunus tarafından yoksullara yönelik mikro finans sisteminin geliştirilmesi ve Grameen Bank'ın kurulması ile hayata geçmiştir (Helms, 2012). Özellikle hiçbir gelire sahip olmayan yoksulların en temel ihtiyaçlarını karşılamak için ne kadar paraya ihtiyaçları olduğunu belirlemekle işe başlayan Yunus, Bangladeş'te geliştirdiği finans sistemi ile tamamına yakını kırsalda yaşayan 2.7 milyon insanın yeni bir hayat kurmasına vesile olmuş ve girişimcilik kabiliyetlerinin gelişimine fırsat yaratmıştır (DPT, 2007: 47).

Türkiye'deki duruma baktığımızda ise, kadınların hem iş gücüne katılım oranları Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok düşük düzeylerde, hem de çalışanlar arasında kendi işinin sahibi kadınlar çok düşük düzeydedir. Bu iki olumsuzluk bir araya geldiğinden, mikro finans sistemi sayesinde oluşacak yeni iş alanlarında kadınların hem işgücü piyasalarına katılımı hem de kendi işine sahip olma olasılıkları artırılmış olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'de, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) (MAYA) ve Türkiye Grameen Mikrokredi Programı (TGMP) kadın girişimciliğini geliştirmede önemli araçlar olmuşlardır.

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) (MAYA): Kurulduğu 1986 yılından bu yana, kadınların ekonomik yaşama daha aktif bir şekilde katılmaları hedefine odaklanmış olan KEDV, bu hizmetleriyle onların üretken potansiyellerini kullanabilmeleri için imkân yaratmaktadır (Adaman ve Bulut, 2007: 128). KEDV'in Ekonomik Güçlendirme Programları, mesleki eğitim, danışmanlık ve pazarlama hizmetleriyle kadınlara ihtiyaç duydukları bu desteği sağlamakta ve bu programlar kapsamında iş fikirleri araştırılmakta, kadınların mevcut bilgi birikimlerine ve becerilerine uygun görülen istihdam alanları ortaya çıkarılmakta, mesleki eğitim olanakları sağlanmakta ve bu mesleklerin icra edilebileceği kimi kooperatifler kurulmaktadır. İş hayatına girişimci olarak tek başına atılan kadınlara da fizibilite çıkarma, defter tutma, ürün geliştirme ve pazarlama konularında yardım sunulmaktadır.

2002 yılında KEDV, Türkiye'deki ilk mikro finans kuruluşu olan Maya Mikro Ekonomik Destek işletmesini kurmuştur. Maya'nın amacı, evinde, tezgâhında ya da dükkânında kendi işini yapan ya da bir iş kurmak isteyen dar gelirli kadınlara maddi destek vermektir. Maya'nın bugüne kadar verdiği kredi sayısı 1350, verilen kredi tutarı 960.000 TL olarak gerçekleşmiştir (<http://kadingirisimidestek.blogcu.com> 2011). Maya, bir mikro kredi kuruluşu olarak sadece kredi hizmeti vermektedir. Maya'nın sunduğu krediler ve bu kredilerin özellikleri şöyledir (Gökyay, 2008: 82-85): Grup kredisi (grubbiz), bireysel kredi (Mayaben), ihtiyaç kredisi (Mayaile). Maya kredilerinin sektörel dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir (Çevik, 2008): %63 ticaret, %27,72 üretim, %7,55 hizmet, %0,38 hayvancılık, %0,29 ihtiyaç ve %0,10 tarım. Krediler neticesinde yapılan iş türlerine bakıldığında ise (Gökyay 2008: 89); çamaşır satışı % 11,48, ithal ürün pazarlama %11,4, elışı yapımı %10,05, giysi satışı %9,38, kozmetik satışı %9,00, mefruşat satışı %6,70, çeyizlik eşya satışı %3,92, terzilik %3,25, takı üretimi %2,68 ve takı satışı %2,39.

Türkiye Grameen Mikrokredi Programı (TGMP): 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ilk olarak uygulanan MAYA mikro kredi programından sonra Türkiye Grameen Mikrokredi Programı(TGMP) 2003 tarihinde Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ve Grameen Bank arasında imzalanan ve "Yap-İşlet-Devret" metodolojisi üzerine kurulmuş işbirliği protokolü ile uygulamaya geçmiştir. TGMP'nin temel amacı; yoksulluğu azaltmak amacıyla kırsal ve kentsel bölgelerdeki yoksul insanların, özellikle de kadınların kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunmalarını sağlayacak şekilde teminatsız ve kefaletsiz mikro kredi sağlayarak onların yoksulluk sınırının üzerine çıkmalarını temin etmektir (Gökyay, 2008: 90). 2007 yılı itibarı ile 13.754 kişinin yararlandığı TGMP kredilerinin sektörel dağılımı dikkate alındığında ise (Gökyay, 2008: 95): İşlem ve üretim %21, tarım %5, hayvancılık %16, hizmetler %8, iş ve ticaret %18, seyyar satıcılık %13 ve dükkanlar ise %19 olarak gerçekleşmiştir. Bu programda verilen krediler küçük miktarda olduklarından, alınan kredilerin çoğunlukla emek-yoğun ve düşük sermaye gerektiren ve kısa vadede para getirebilecek iş alanlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM): ÇATOM'lar, Kasım 1995 yılı itibarıyla GAP Bölgesi'ndeki kentlerin daha çok kırdan göç etmiş yoksul ailelerin oluşturduğu gecekondu mahallelerinde ve kadınların marjinalleştiği merkezi nitelikli köy yerleşimlerinde kurulan topluma dayalı merkezlerdir. ÇATOM'larda programların doğrudan hedef grupları 14-50 yaş grubundaki kadın ve genç kızlardır. Bu merkezlerde genel amaç; kadının statüsünü yükseltmek, cinsiyet dengeli bir kalkınma sürecini başlatmak, tekrarlanabilir model ya da modeller geliştirmektir. 2002 yılı itibarı ile kırsal alan olarak ifade edilebilen GAP Bölgesinde 24 ÇATOM açılmış ve işletilmeye başlayarak yaklaşık 70 bin kişiye ulaşılmıştır (Fazlıoğlu, 2011). Entegre bir yaklaşım benimsenerek, ÇATOM'da birçok programın yanında kadınlara girişimcilik faaliyet-

lerini özendirecek beceri geliştirici/gelir getirici programlar da (el sanatları, konfeksiyon, trikotaj, kuaförlük, oltu taşı işleme, keçe işleme vb) yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları: Türkiye’de 2006 yılında “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle bölgesel gelişmeyi hızlandırmak” için kurulan Kalkınma Ajansları, girişimciliğin geliştirilmesine önemli bir dinamizm kazandırmıştır. Kalkınma Ajanslarının kırsal alan yönetimi açısından önemi ise 5449 sayılı kanunun 5. maddesinde sayılan görevler arasında “bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamanın” da bulunmasıdır.

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB): KOSGEB, ülkenin ekonomik ve sosyal gereksinimlerinin karşılanmasında KOBİ’lerin pay ve etkinliği ile rekabet güçlerini artırmak, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur (Can-sız, 2008: 80). Bu kapsamda KOSGEB, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere destek vermektedir. Bu destek programlardan en önemlilerinden biri de Girişimcilik Destek Programlarıdır. Bu programın birçok amacı yanında yerel dinamiklere dayalı girişimciliğin desteklenmesi de bulunmaktadır. Girişimcilik Destek Programı kapsamında yeni girişimci desteği, uygulamalı girişimcilik eğitimini tamamlayarak işini kuran girişimcilerin faydalanabileceği bir destek programıdır. Bu programda, kuruluş desteği, kuruluş dönemi makine, teçhizat ve ofis donanım desteği, işletme giderleri desteği ve sabit yatırım desteği gibi desteklerden 3. ve 4. Bölge gibi kırsal alan olarak kabul edilen yerlerde kadın ve özürlü girişimcilere KOSGEB %80 gibi önemli bir oranda destek sağlamaktadır (www.kosgeb.gov.tr, 2011).

6.Sonuç ve Değerlendirme

Çağın değişen sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları kadının günümüz iş yaşamındaki yerini daha da güçlendirmiş ve sonuçta kendi işini kuran kadın sayısında da belirgin bir artış meydana gelmiştir. Kentsel alan dışında son zamanlarda kırsal alanda da önemli derecede yine erkeklerin kontrolünde de olsa kadınların girişimcilik faaliyetleri yaptıkları ifade edilebilir. Kırsal alanda kadınların girişimcilik faaliyetlerinde başarılı olmaları ise öncelikle toplumda kadına verilecek finansal, yönetsel, örgütsel, eğitsel ve benzeri desteklere ve önündeki “ayırıcı nitelikli” engellerin kaldırılmasına yönelik uygun bir altyapının oluşturulmasına bağlı bulunmaktadır.

Kırsal ekonominin güçlenmesinde temel kaynak, kırsal alanın yerelde sahip olduğu varlıklardır. Yerel bilgi, beceri ve diğer yerel kaynakların sürdürülebilir kullanımına dayalı olarak kırsal ekonomilerin güçlenmesi ve tarım sektöründen ayrılan işgücüne iş ve istihdam olanakları sunabilmesi yönündeki öncelikler doğrultusunda; mik-

ro girişimciliğin desteklenmesi hayati önemdedir. Mikro girişimciliği geliştirmeye önemli bir alternatif olarak kadınların da girişimcilik faaliyetlerinde başarılı olabileceği düşüncesi kırsal ekonominin gelişmesinde önemli bir açılım olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda kırsalda kadınların gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmelerinin yanında, girişimcilik ve örgütlenme konularında bilgi ve bilinç artırıcı faaliyet ve hizmetlerin yaygınlaştırılması ile kırsal alanda girişimcilik kapasitesinin ve istihdam edilebilirliğin artırılması da mümkün olabilecektir.

Bu çalışmada şu tespiti yapmak mümkündür: Türkiye’de kırsal alanda yaşayan kadınların kendi girişimcilik faaliyetlerini başlatma ve sürdürme eğiliminde oldukları, fakat bununla birlikte eğitim düzeyinin düşüklüğü ve bunun getirdiği içe kapanıklık, toplumun kabul gören önyargıları, bastırılmış kadın davranışları, psikolojik olarak kendini girişimci olarak görememe, örgütsüzlük, ev-iş uyumsuzluğu, kredi kaynaklarına erişememe, düşük gelir düzeyi, kurumsal bilgi yetersizliği, yerel yönetimlerin duyarsızlığı, cinsiyet eşitsizliği gibi nedenlerden dolayı tam anlamıyla ve bütünsel olarak girişimcilik yapabilecek bir düzeye henüz ulaşamadıkları söylenebilir.

Bu amaçla kırsal alanda kadın girişimciliğinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi bağlamında şu öneriler sıralanabilir: Kırsal alanda kadının özel konumu da dikkate alınarak kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği ve koordinasyon güçlendirilmelidir. Bu işbirliğinin daha sistemli ve sürdürülebilir olabilmesi için ise kadın girişimcilerin örgütlenmelerine destek olunması önemli olacaktır. Özellikle kooperatifleşme ve birlikte iş yapma anlayışına yönelik eğitim ve çalışmalar örgütlenme sürecini hızlandıracaktır. Böylece kırsalda kadın girişimcilerin; bilgiye, hammaddeye ve pazarlara erişim, kalite ve standartlara uyum gibi konularda daha bilinçli ve etkin hareket etmeleri sağlanabilecektir. Kırsalda kız çocuklarının eğitime nicelik ve nitelik olarak ağırlık verilmelidir. Eğitimli kızların aile dışında da daha aktif rol oynayabilmeleri konusunda çeşitli meslek edindirme ve girişimciliği özendirmeye yönelik kurslar düzenlenerek girişimcilik potansiyelleri artırılmalıdır. Kadınların girişimci olmalarının önündeki engellerin kaldırılmasında “rol modelleri”ni arttırmak, iş kurmaya yönelik, yönlendirici ve bilgilendirici noktaları güçlendirmek, finansman kaynağına erişim imkanlarını kolaylaştırmak ve çoğaltmak oldukça önemli rol oynayacaktır. Özellikle mikro kredi hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, bankalar ve finans kuruluşlarının pozitif ayrımcılık uygulamalarını kırsal alanda da yaygınlaştırması, kadının ekonomik ve sosyo kültürel açıdan güçlendirilmesinde itici bir güç olarak değerlendirilebilir. Kırsalda kadın olmaktan kaynaklanan cinsiyet ayrımcılığı konusunda kamuoyunda bilinçlendirici faaliyetlere de öncelik vermek gerekmektedir. Girişimcilik faaliyetlerinde kadınların daha üretken ve yenilikçi olabilmeleri için gerek ulusal ve gerekse yerel bazda iyi bir iletişim ağı kurularak, kadınların güncel bilgi paylaşımı konusunda güçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Doğru iş ve sektör seçimi, iş fikrinin uygulamaya aktarılması, pazarlama

ve sürdürebilirlik konularında orta ve uzun vadeye dayalı kırsalda yaşıyan ve girişimcilik potansiyeline sahip kadınlar için teşvik tedbirlerinin alınması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Adaman, F. ve T. Bulut (2007), *500 Milyonluk Umut Hikâyeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, C. (2008), “Kadın İşgücü, Girişimcilik ve İnovasyon”, *UIG'den Notlar*, Sayı. 43, Mart.
- BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, İstanbul Deklarasyonu ve Habitat Gündemi, <http://www.toki.gov.tr/habitat/dokumanlar/habitatgundemi.doc> (Erişim: 23.11.2011).
- Bridge, S. (1998), *Understanding Enterprise, Entrepreneurship and Small Business*, Macmillian Business, London.
- Can, Y. ve A. Karataş (2007), “Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Mayıs: 251-261.
- Cansız, M. (2008), *Türkiye’de KOBİ’ler ve KOSGEB*, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara
- Cam, E. (2003), “Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar 2: İstihdam Politikaları”, *Çelik-İş Sendikası Aylık Yayın Organı*, Yıl. 3, Sayı. 13, Eylül-Ekim.
- Çakıcı, A. (2003), “Mersin’deki Kadın Girişimcilerin İş Kurma Öyküsü ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler”, *11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Afyon: 59-71.
- Çelik, A. ve T. Akgemci (2007), *Girişimcilik Kültürü ve KOBİ’ler*, 2.b., Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çelik, Z. (2005), “Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Planlama*, 2005/2: 61-71.
- Çelik, C. ve M. Özdevecioğlu (2001), “Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma”, *1. Orta Anadolu Kongresi*, Nevşehir, s. 487-498.
- Çevik, Ş. (2008), “KEDV’in Faaliyetleri”, www.mixmarket.org/sites/default/.../maya_tanitim_metni_turkce.doc (Erişim: 21.07.2008).
- Doğan, D. M. (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, İstanbul.
- DPT, “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi: 2007-2013”, (2011). <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/strateji/kirsal.pdf>, (Erişim: 25.11.2011)

Erkek, S. ve H. Karagöz (2009), *Kadının İş hayatındaki Yeri ve Karşılaştığı Sorunlar*, Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Konya.

Food and Agriculture Organizations of The United Nations (FAO) (2010), "Rural Women's Entrepreneurship is "Good Business!", *Gender And Rural Employment Policy Brief 3*.

Fazlıoğlu, A. (2011), "Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Kadının Kalkınma Sürecine Entegrasyonunda Bir Model Arayışı – ÇATOM", <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatörlugu/sosyal-proje-ler/makaleler/guneydogu-anadolu-projesi-nde-kadının-kalkınma-surecine-entegrasyonunda-bir-model-arayisi---catom> (Erişim: 25.11.2011).

Fidan, F. ve D. Nam (2012), "Kırsal Turizmde Yeni Dinamikler: Kadın Girişimciler-Taraklı Örneği", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23): 51-57.

Gökyay, Ç. (2008), *Türkiye'de Mikro Kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, (Basılmamış Uzmanlık Tezi)*, Ankara.

Gülçubuk, B. (2010), "Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğinin Arka Yüzü", *Ankara Üniversitesi (AKÇAM.)*

Güldal, D. (2006), *Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Güney, S. (2006), "Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1): 25-43.

Helms, B. (2012), "Access For All: Building Inclusive Financial Systems", http://www.microfinancegateway.org/files/30667_file_Book_AccessforAll.pdf (Erişim: 04.01.2012).

ILO (2010), "Global Employment Trends", [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/---trends/documents/publication/wcms_120471.pdf](Erişim: 23.11.2011).

Kantar, M. (1999), "Girişimcilik ve Kırsal Kadınlar", *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 1999-4: 29-42.

Kayıkçı, S. (2009), *Türkiye'de Kırsal Alan Yönetimi*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Kızılaslan, N. ve A. Yamanoğlu (2010), "Kırsal Alanda Kadınların Tarımsal Üretime ve Aile İçi Kararlara Katılımı: Tokat İli Örneği", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Woman Studies (Special Issue), Volume:3, Issue: 13.

Kulak, E. (2011), Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Afşaroğlu Matbabası, Ankara.

Lashgarara, F., R. Nshim ve M. O. Najafabadi, (2011), "Influencing Factors on Entrepreneurial Skills of Rural Women in Ilam City, Iran", *African Journal of Business Management* Vol. 5(14): pp. 5536-5540.

Mehta, A. ve M. C. Mehta (2011), "Rural Women Entrepreneurship in India: Opportunities and Challenges", *International Conference on Humanities, Geography and Economics (ICHGE'2011) Pattaya Dec.*, :313-315.

Memiş, H., H.M. Paksoy ve S. Paksoy (2007), "Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi: GAP Bölgesinde Bir Araştırma", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İ.İ.B.F. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt:2: 137-153.

Minniti, M. ve P. Arenius (2003), "Women In Entrepreneurship", *The Entrepreneurial Advantage Of Nations: First Annual Global Entrepreneurship Symposium*, United Nations Headquarters, April.

Mwangi, S. M., (2012), "Psychosocial Challenges Facing Female Entrepreneurs in Rural Informal Sector and Their Coping Mechanisms: A Case Study of Gucha District, Kenya", *Research on Humanities and Social Sciences* ISSN 2224-5766(Paper) ISSN 2225-0484(Online), Vol.2, No.2, 2012: 15-27.

Nayır, D. Zamantılı (2008), "İşi ve Ailesi Arasındaki Kadın: Tekstil ve Bilgi İşlem Girişimcilerinin Rol Çatışmasına Getirdikleri Çözüm Stratejileri", *Ege Akademik Bakış*, 8 (2), s. 631-650.

Olhan, E. (2011), Türkiye'de Kırsal İstihdamın Yapısı, <http://www.mdgf-tr.org/genclik/v2/m/Kirsal%20Istihdam.pdf>, (Erişim: 18.11.2011).

Ören, K., N. Negiz ve E. Akman (2012), "Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2: 313-338.

Özkan, Ş., F. Gündoğdu, Ö.S.Emsen ve H.Aksu (2003). "Türkiye'de Girişimcilik ve Belirleyicileri: Marmara ve Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama", *A.Ü. SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 4: 145-172.

Özar, Ş. (2005), GAP Bölgesi'nde Kadın Girişimciliği, *GAP-GİDEM Yayınları*, Ocak, Ankara.

Özgen, Ö. ve H. Ufuk (2011), "Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi", http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/6121d1f782d29b6_ek.pdf?tipi=14&sube (Erişim: 14.11.2011): 1063-1078.

Özgener, Ş. (2003), "Girişimcilikte Stratejik Bir Yaklaşım: Teknoloji İnkübatörleri", *11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 22-24 Mayıs, Afyon.

Patmavathi, D. (2011), "Sustainable Development of Rural Women Entrepreneurs", *2011 2nd International Conference on Business, Economics and Tourism Management, IPEDR vol.24, IACSIT Press, Singapore: 67-72.*

Philips, K. (2005), "Women's Entrepreneurship in Rural Areas", European Working Conditions Observatory (EWCO), <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2005/10/EE0510NU02.htm> (Erişim: 12.01.2012).

Sawano, K. ve T. Ichida (2008), "How Rural Women's Entrepreneurship Based on Life Improvement Practice Group Developed: A Case Study on Tochigi and Nagano, Japan", VII IRSA World Congress 2008, July: 1-9.

Sharma, A., S. Dua ve V. Hatwal, (2012), "Micro Enterprise Development And Rural Women Entrepreneurship: Way For Economic Empowerment", *Arth Praband: A Journal of Economics and Management* Vol.1 Issue 6, September 2012, ISSN 2278-0629: 114-127.

Siiskonen, P., (2005), "Sustainable Development Of Rural Areas – Experience Of Different Countries", *International Conference*, 20-21 April 2005, Warsaw.

Soysal, A. (2010), "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", *A.Ü. SBF Dergisi*, 65-1: 83-114.

Subrahmanian M., (2011), "Women Entrepreneurs: The Emerging Economic Force", *THAVAN IJREB*, Vol. 01, Issue. 01 October-December.

TKB Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu (2003), "Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu", Ankara, http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane,E_kutuphane.html?LanguageID=1 (Erişim: 21.11.2011).

Tolunay, A. ve A. Akyol (2006), "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Sayı. 2: 116-127.

TÜİK (2008), Hanehalkı İşgücü Araştırması Sonuçları, Haber Bülteni, Sayı: 193.

TÜİK (2010), *İstatistik Göstergeler: 1923-2009*, TÜİK Yay., Ankara, 2010, s.720.

TÜİK (2011), *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları*, TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 19.

TÜİK (2012), *İstatistiklerle Türkiye 2011*, Türkiye İstatistik Yıllığı 2011 Özeti, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Haziran 2012, Ankara.

TÜİK (2012), *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri*, Ağustos 2012, Haber Bülteni, Sayı: 10936.

Türk Dil Kurumu (TDK) (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

United Nations Industrial Development Organizations (UNIDO) (2003), "A Path Out of Poverty: Developing Rural and Women Entrepreneurship", Vienna.

Yargın, I. (2011), "AB'ye Uyum Sürecinde Kadın Girişimciliği", AB'ye Uyum Sürecinde Kadın Girişimciliği Paneli Açılış Konuşması, TOBB Kadın Girişimciler Kurulu, Antalya.

Yetim, N. (2011), "Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği", eab.ege.edu.tr/pdf/2_2/C2-S2-%20M8.pdf (Erişim: 20.11.2011).

Zhao, F. (2005), "Exploring the Synergy Between Entrepreneurship and Innovation", *International Journal of Entrepreneurial Behaviour&Research*, 11(1), s.25-41.

http://www.ksgm.gov.tr/gmh_tarihce.php#, (Erişim: 27.11.2011).

<http://kadingirisimidestek.blogcu.com/Maya+Kredisi> (Erişim: 29.11.2011).

<http://www.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC38A99272E9326027> (Erişim: 28.11.2011).

<http://www.kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Destekler.aspx?ref=8>, (Erişim: 22.11.2011).

